

JIM, A PARTI GYILKOS

Hetedikes gimnazista koromban néhány hétig Krúdy Gyula szerzőtársának érezhettem magamat.

Előbb azonban Csömöri Jóskát kell bemutatnom. Ötödikben lépett át az Abonyi utcai gimnáziumból, hozzánk, a Kölcseybe. Néhány nap alatt kiderült róla, hogy irodalmár: *Krónika* címen lapot alapított, melyet két példányban, saját kezűleg írt. Szép írása volt, és szépen is fogalmazott. Magyar tanárunk, Szemkeő Aladár kegyeibe is fogadta nyomban. Mások is felfigyeltek rá s kis folyóiratára. A félkarú Regős József, az intézet hajdani direktora, és Csetri Károly is, történelemtanárunk.

Hatodikban annyira megerősödött Jóska önbizalma, hogy Csetrivel, aki híres konzervatív volt, történetfilozófiai vitába bocsátkozott. „Ez kommunista!” – kiáltozta Csetri a tanári szobában. A nézetkülönbség oda fajult, hogy Csömöri év végén elbukott.

Ősszel magántanulónak iratkozott be – ismét a hatodikba – de már állása is volt. A Magyar Hírlaphoz szervezte be Zsolt Béla, havi száz pengőért. Mi tudtuk, hogy csupán korrektornak, de neki elhittük a hírlapírói rangot.

Idősebb volt nálunk, már régen borotválkozott.

Szeptembertől szorgalmasan készült a vizsgára, nem hagyta év végére a tanulást. Tárgyanként más oktatta. Matematikára

például Abonyi utcai barátja, Alpár Laci, olaszra én. Ingyen vállaltam a dolgot, utóbb azonban, Csömöri unszolására, minden harmadik óráért elfogadtam egy pengőt. Jóska még így is duzzogott, kevesellette a fizetséget.

Történt, hogy egyik este a Globus Nyomdába, ahol a Magyar Hírlap készült, csaknem sírva érkezett egy külvárosi nyomdász, helyesebben szólva: nyomdatulajdonos. Már a portáson azzal kezdte, hogy író-t keres. Nem név szerint valakit, hanem általában. Ez a nyomdász ponyvaregények kiadásából tartotta fenn üzemét. Mindenki tudta.

Ívenként, tehát tizenhat lapos, felvágatlan porciókban adta közre kiadványait, minden héten egy füzetet. A megújuló címlap, a folytatólagos lapszámozás, a félbeszakadt mondat, a két-felé osztott jelzős szerkezet s a kettészelt kötőszó mutatta az olvasónak, hol hagyta abba a múlt héten.

Író nem szerepelt a címlapon. Nem is könyvesboltokban vesztegették ezeket a füzeteket. Árusok hordták körbe a városban, még a megjelenés napján, a friss lapokat. Szó szerint körbe, mert a bérházak körfolyosóin akként, hogy minden második ajtón becsengettek, egy nedves női kéz kinyúlt a húsz fillérrel, s mohón megragadta a cselekmény elejtett fonálát.

Azért csak minden második ajtón, mert az elárusítók csakis a konyhaajtókat keresték, lévén az olvasók nagy része szolgálóleány.

Akkor este, mikor a kétségbeesett külvárosi nyomdász a Globusba betámolygott, a pesti konyhák és cselédszobák mélyén a leányok arról álmodoztak, ugyan miféle váratlan és vérfagyaláló szerelmes kalandot fog hozni ezen a héten *Jim, a parti gyilkos*. Nem tudhatták, hogy a regény írója bemondta az unalmast.

A nekibúsult nyomdászt kézről kézre adták a szerkesztőségben, s amint ilyenkor lenni szokott, inkább mulattak baján, ahelyett, hogy segíteni próbáltak volna rajta.

Így került Csömörihez, a kis korrektori szobába, a boldogtalan. Jóska leültette. S már előre nagy megértést tanúsított, mint irodalmi ügyekben mindig szokása maradt később is.

– Már nyolcvanharmadik hete tart a nagyszerű történet – lelkendezett a nyomdász – az olvasók nagyon eszik, régen volt már ilyen jó üzletem, kérem, és Krúdy úr ma délután közölte velem, hogy nem hajlandó tovább írni. Hogy őneki más, halaszthatatlan dolga van, ő ugyan nem ír többet egy betűt sem Jimből. És egy olyan jelzöt is mondott, kérem szépen, amelyet nem óhajtok elismételni.

Csömöri töviről hegyire megérdeklődött mindent Krúdy úrról. És természetesen Jimről is. Azt a bizonyos utolsó jelzöt is kicsikarta végül. Csak egyet nem tudhatott meg pontosan: hány pengőért állította elő a Mester nyolcvanhárom hétig a parti gyilkos kalandjait.

A megszorult nyomdász azt állította, tíz pengőért, és ugyanannyit fog fizetni annak is, aki folytatni hajlandó.

Megtetszett Csömörinek, hogy Krúdy nyomába léphet.

– Rendben van, vállalom – mondta –, azazhogy vállaljuk, mert másodmagam kívánom tovább írni ezt a kényes feladatot. Éppen ezért tizenkét pengőbe fog kerülni.

S bement a az én nevemet, olyan hangsúllyal, mintha ettől akár a húsz pengőt is fel kellett volna ajánlania a meglepett férfinak.

Rövid alku következett. Csömöri harmadnap délre megígérte a folytatást. Reggel a szállásom előtt várt, s megkért, a nagy ügy érdekében aznap mellőzzem a sulit.

Kisétáltunk a ligetbe, s már útközben mindent elmondott Jimről és társairól, amit csak tudnom kellett, s amit ő meg is tudhatott.

Ez a világraszóló szélhámos Jim Budapest határában, a Rákospatak magas falának oldalában, egy vájt barlangban,

barlangrendszerben székelt, a legkorszerűbb hírközlő berendezéssel és minden modern kellékkal felszerelt luxuslakosztályban. Innen irányította szemenszedett bandáját a világ minden táját behálózó üzelmekbe. Nem maradt olyan világváros, amelynek fertőjében ott ne nyüzsögtek volna Jim emberei. Halványan dereng ugyan emlékezetemben, hogy a bonyodalmak bonyodalma mögött, a történet kezdetén, egy ártatlan tiszta leány állt, szegény természetesen és árva, akit ellenséges indulatú személyek elraboltak, és Jim bandája tulajdonképpen az ő vissza- vagy megszerzésére alakult. A küzdelem azonban az idők folyamán nagyon elfajult. Célja érdekében mindkét fél a legnemtelenebb és legvéresebb eszközöket használta. Egyedül egy férfi akadt, aki imponáló erején felül nemes lelket is hordott magában. Hihetőleg ezt szánta volna Krúdy úr az idők mélyén a tiszta leánynak. De hol voltunk még ettől! A nyolcvanharmadik folytatás után minden a feje tetején állt, a merénylők és rablógyilkosok Sanghajban, Casablancában és New Yorkban tették, forralták a maguk csúf dolgait.

Bizonyosan emlékszem: a Szovjetunió területe mentes volt ezektől a szörnyűségektől. Csömöri nem is vállalta volna különben.

Gyanakodtam, hogy Jóska az olasz órákat akarja meghálálni azzal, hogy szerzőtársul fogadott. Nem ellenkeztem mégsem.

Örömmel tapasztaltam azonban, hogy az első próbálkozások egy helyben topogása után – éppen én tudtam ki- és előremozdítani az elakadt cselekményt.

Akkoriban olvastam s frissen élt bennem a Csurunga népe, Róheim Géza analitikus tanulmánya Ausztrália őslakóiról. A cselekmény singapore-i szálát ügyesen átvezettük Sidneybe, majd tovább a sivatagba is, amelyről pillanatnyilag leg többet tudtunk.

Estére elkészültünk a heti adaggal.

– Jövő hétre majd Dél-Amerikáról olvasok valamit – dűnyögte Jóska, mert semmiképpen sem akart adósom maradni.

Úgy tett, mint mondta. A nyolcvanötödik folytatást Rio de Janeiróban harcolták végig Jimék. Abba én alig dolgoztam valamicskét.

Engem a maya kultúra is érdekelt, s emiatt a riói bandát Mexikó felé tereltük a következő hetekben, azzal a titkos szándékkal, hogy Texast és Floridát is végigkalandozzuk. Ezekről a helyekről, akár kész ponyvák formájában, bőséges irodalommal rendelkezünk.

Ide azonban már nem vezényelhattuk fel a ránk bízott bajkeverő hadat, mert egy hétfőn este (szerdánként kellett leadnunk a porciót) a Globusban felkereste Csömörit Klein úr (emlékeztem szerint így hívták a nyomdászt), és közölte, hogy egyetlen fűzetben be kell fejeznünk a csaknem kétéves regényt, mert amióta Krúdy úr kilépett a munkából, hétről hétre zuhan a példányszám. A legutóbbi héten például immár negyedére a megszokottnak. Neki ez nem üzlet többé. Új regényt kezd, már van is alkalmas embere.

Csömöri elébb sarkára próbált állni, majd elmagyarázta, hogy a rengeteg bonyodalom, amelyet Krúdy úr olyan nagy gonddal szétteregtetett a földgömbön, legalább tíz, talán tizenöt folytatást kíván.

Klein elhatározása szikla volt, egyedül az olvasók érdeklődése befolyásolhatta.

Mit tehattünk? Jim szikratávíró útján összehívta valámennyi fontos emberét egy Rákospatak-medri kongresszusra, hogy az elkövetkező harcokra maga készítse fel őket.

A magyar rendőrség, amely maznaságból néhányszor egérutat engedett már Jiméknek, most nem késett el. Szó szerint – résen volt. Lefülelte az egész tanakodó bandát. Az ártatlanok rövid úton elnyerhették jutalmukat.

Csömöri negyvennégy őszén halt meg. Részt vett még néhány folyóiratban, meg is alapított néhányat. (Az első az Új Nyugat volt, melyre Ignotus áldását kérte.) Általam is gyarapodott olasz nyelvtudásával Itáliát is bejárta. Zsoltnak azzal hálálta meg korai jóságát, hogy több ízben összehasonlította őt Máraival és Körmendi Ferencsel, mindig az utóbbiak rovására. Sok verset és regényt is írt, később azonban a képzőművészeti kritikára adta magát.

Akkortájt még sokat töprengtünk rajta, miért unt rá Krúdy Gyula olyan hirtelen Jimre és általában a parti gyilkosokra? A következő esztendőben aztán megtudhattuk: Krúdy úr váratlanul, alig ötvenöt évesen meghalt. Úgy látszik, érezte, az utolsó időköt egészen magára kellene fordítania.

Nem tudom, fülébe jutott-e, milyen csúfosan buktunk el az általa kezdett művel. S ha igen, vajon büszke volt-e rá, hogy a szolgálók és szakácsnék a hitvány papiroson is megérezték a lankadást, hogy a műben, a kalandban, a szerelmek és kalandok gyilkos forrongásában már nem egy hatalmas férfiszív dobog tovább a történet méhében – a nyolcvannegyedik folytatástól, a nyolcvankilencedikig –, hanem csupán két tapasztalatlan suhanc motoz avatatlan kézzel.

1963

A VILÁG ÉS KRÚDY VILÁGA

Az író világa elsősorban műveiben keresendő, s ha Tóbiás Áron bátor és szép vállalkozásával a hátramaradottak emlékezetében kutat Krúdy után, csak a világ felét találhatja meg: – az író egész kozmoszának kisebbik felét – a környezetet, a körülményeket, a látszatot, s gyakran az esetlegest.

Van-e szükség arra mégis, hogy az egykori hívek és rokonok emlékezetének kövült guanó-rétegéből előkotorjuk az eltemetett véletlen találkozások hullatékát?

Krúdyról kérdezvén, mindenképpen szükséges. Mégpedig azért, mert nagyon kíváncsiak vagyunk minden esetlegesre is, ami vele és körülötte történt. S e kíváncsiságunkat merő szeméremből nem tagadhatjuk meg. Bár tudjuk, a vizsgálódások eredményeként nem fog növekedni az ember nimbusza, hanem az élet szennyese, mocskos kényszerűségei közé sodortatván, kirúgja maga alól az olvasói áhítat emelte koturnuszt.

Az őszinte emlékezés mindig kegyeletsértő.

Szerencse, hogy az oktatókat a tanintézetekben nem zavarja majd, ha életnagyságban pillantják meg a mestert, s növendékeit sem botránkoztatja meg az író alkalmi meztelensége, mert Krúdy úgysem tárgya és anyaga irodalmi oktatásunknak.

Tóbiás Áron gyűjteménye felnőttek számára készült, serdülők hiába is olvassák, megfelelő életismeret hiányában úgysem képe-

sek összeállítani e rejtélyes élet szétszórt mozaikdarabjait az olyannyira áhított megbotránkozáshoz. Holott tele van a könyv a botránkozás nyersanyagával, minthogy ebből a masszából gyúrta Krúdy novelláit, beszédfüzéreit, regényeit, bővölve olvasóit, s a megigézett olvasónak csupán egy lépést, egy mozdulatot kell tennie, hogy tetten érje a valóság és költészet azonosságát – de ezt a lépést nagyon nehéz megtenni, s ez nemcsak a művészet hipnózisa miatt van. Ám a gyűjtemény nem is vállalkozhat rá, hogy az átlényegülés módjára felokosítsa az olvasót. Mert a folyamat rejtve ment, titokzatosan megy végbe az ösztönök hajszálér-korrespondenciáin át – s Krúdyról beszélve nem helytelen a szó – az ösztönök alapkövei útján – jó mélyen a látható felszín alatt.

Azért jó ez a gyűjtemény, mert egy nagy élet legfontosabb ellentmondásait magyarázza, és magyarázkodás nélkül foglalja egybe. Egy példát? Krúdy szeretett tisztán és elegánsan öltözködni, vasalt ing, szép nyakkendő tartozéka volt egyéniségének, s becsületére (amint abban az időben mondani szokás volt – úriemberi becsületének tisztaságára) is sokat adott, ha nem is beszélt róla sokat. Emellett szeretett kiskocsmákba járni – cimboraságot tartott konfliskocsisokkal, idomárokkal, zokékkal, kucséberekkal, pincérekkel, kisiparosokkal, ha nem is avatta mindig asztalához őket. S aztán módfelett szerette azokat a nagyon egyszerű nőket, azokat az angyali lényeket, akiknek nem nagyon kellett udvarolni.

E kétféle magatartás kétféle erkölcs? Nem, csupán a Krúdyfej két orcája.

Akadtt próbálkozás – s éppen a Krúdy-rehabilitáció idején –, amely katonatiszteket megverő és meggyalázó demokratának mutatta őt, hogy kiadhatóbbá tegye remekeit. Van rá adat, hogy indulatos tudott lenni ő, és kötekedő néha a köznéppel is, ha szorult helyzete vagy idegállapota úgy diktálta. Haragját és

indulatait az osztályharc számára nehéz lenne és fölösleges is kamatoztatni. Hacsak lehetett, szelíd, türelmes, hallgatag embernek ismerték. S ha mégsem volt az, vagy mégsem lett volna szelíd teste mélyén, akkor iszonyú önuralommal vállalta a szelídséget.

Életén ostor volt az ital. Legendák keringtek róla: nem tudni, mikor dolgozik, hiszen éjét és napját kocsmákban és spelunkákban tölti. Emlékkönyvünk több ilyen és ehhez hasonló legendát sikeresen foszlat szét.

Kezelőorvosától, Salgó Ernőtől megtudjuk: szervi szívbaja volt, súlyos kéthegyű billentyűelégtelenség és szűkület gyötörte, ami egész életén keresztül fizikai hátrányt jelentett neki. Időnként a keringés kiegyenlítetlenségével járt a baj. A betegség egy fertőzés következménye lehetett (mandulagyulladás?). Szívbillentyű lobbal járt, s a szív szájadékanak elalaptalanodását hozta létre. A keringésnek akadályát képezte ez, s emiatt szíve hatalmasan megnagyobbodott, amelyről ő mindig olyan derűs, csöndes belenyugvással beszélt, mert tisztában volt vele, hogy túl hosszú életet ezzel a szívvel megélni nem fog. A betegség korán kialakult, de a tünetek csak később jelentkeztek: nehéz légzéssel, fulladásérzettel, szívtáji szenzációkkal – ilyenkor napokon keresztül nem volt található, nem aludt, nem étkezett rendesen.

Napokon keresztül menekült, bujkált a szorongás elől, italhoz, ismeretlen társaságokba, erőszakos cselekedetekbe.

– De hát mikor dolgozott, ha örökké bolyongott, ivott, kocsmázott, amint a legendák hirdetik. Nem bolyongott mindig és nem kocsmázott örökké.

Erre Kárpáti Aurél a tanú, aki az idő tájt a Szigeten lakott, a kis szállóban, amikor Krúdy a Palatinus romkastélyt lakta. Kárpátit egy napilap munkatársaként mindig a késő éjjel vetette haza, lóvasúton, de legtöbbször gyalog. Ilyenkor félt a Duna jegén átcsapó farkasoktól, de ha Krúdy ablaka világított, bát-

rabb lett. S ez az ablak minden éjjel világított. Mondta egyszer ezt Krúdynam csodálkozva, s Krúdy így felelt: „Ha én dolgozok, én éjszaka dolgozok. Este szoktam elkezdni írni 10–11 órakor, ott van asztalomon egy üveg bor, egy üveg savanyú víz, és megkezdem az írást. Ez az írás aztán megy egész éjszaka, és annál jobban megy, mennél inkább megyünk a hajnal felé. Hajnal felé megy legkönnyebben az írás.” – Kárpáti hozzáteszi: tehát 10–12 órát dolgozott egyvégben.

Mind az egész világban a legnagyobb s a legtöbb misztifikáció a szerelem dolgában terjeng. Krúdy élete fölött is ott vonul a szerelem aranyköde, amelyről egyedül némely hajdani nők sóvárgó és kusza levélkéi beszélnek ma már csupán – s a legendák. Ezeket viszont hihetőleg maga Krúdy alapította, hiszen ötvenedik karácsonyára szerzett cikkében így vall ifjúkoráról: „A nők közül abban az időben azokat az angyali lényeket szerettem, akiknek nem nagyon kellett udvarolni. Miután elég izmos fiú voltam: már kora ifjúságomban is földhöz terfíttem mázsás szakácsnékat, hogy hódolatomról biztosítsam őket. Szerettem ligetekben, nádasokban, árokpartokon meghúzódni, mint valamely betyárnövendék, s parasztnyecsckéket, a Nyírben még akkor gyakori vándor cigánynőket haramiamódra rohamoztam meg. Holdvilágos éjeken idegen udvarokba másztam be. Többen csodálkoztak, hogy nem vertek agyon.”

Egyszeri suhancalandok ezek, vadóc gyermek csínytevései, melyeket az írói általánosítás művészi sugárzása az egész életre kiterjeszt. Mert később másként volt aztán már, s az ötvenesztendő Krúdy éjszakáiban igazán másképpen.

Márai Sándor hódoló, szép regényt ír Krúdy utolsó napjáról: Szindbád hazamegy. – Kéhli Feri, a nevezetes törzsvendéglős fia sok tekintetben módosítja Szindbád végső óráinak tényeit. Azon az estén Krúdy utolsóinak maradt a Kéhliben. Nehezen szánta magát indulásra: – Édes szívecském, Józsikám – szólt

az öreg pincérhez –, én elvinnék magammal egy liter bort.
– Zöldszilvániról lehetett szó. Míg Józsi az üveget készítette, Gyula bácsi kiment dolgát végezni, s ott elaludt. Bántani nem akarták, de magára hagyni sem – ott. Végül is tüsszentőporral ébresztették fel. Krúdy tüsszentett magában, felébredt, s hazaballagott a liter szilvánival.

Reggel hallották aztán, hogy késő hajnalban meghalt. A Feri fiú kíváncsiságból és tiszteletből is nyomban elment, hogy lássa:
– Úgy feküdt Gyula bácsi, mintha csak elaludt volna. A literes üveg meg ott állt az asztal lábánál, üresen.

Megkérdezte Tóbiás Áron Kéhli Feritől: milyen ember volt Gyula bácsi, hogyan emlékszik rá?

– Ő magába volt elmélyedve, pihenni jött hozzánk, pihenni, s a napnak dolgait összeszedni, de sokszor találkoztam vele a hajógyári szigeten, a Rómain vagy Aquincumban. Sohase lehetett valakivel menni, látni az utcán, mindig egyedül ment, nyitott szemmel, elmerengve, gondolataival elfoglalva.

1964